

פרשת ראה: האם יש לסמוך על היתר המכירה בשנת שמיטה

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה מצוות רבות, וביניהן את מצוות השמיטה, המורה בין השאר שכל שבע שנים יש להימנע מעבודת השדה, ואף להפקיר את גידוליו. טעמים רבים נאמרו על רעיון השמיטה, ונראה שניים מהם:

א. **ספר החינוך** (מצווה פד) באחד מהטעמים שנתן למצווה זו כתב, שמצוות השמיטה דומה למצוות השבת. כשם שהשביתה ממלאכה בשבת הבאה אחת לשבעה ימים מטרתה להזכיר לאדם את בריאת העולם על ידי הקב"ה וחידושו (וכפי שמזכירים בקידוש בערב), כך השמיטה המגיעה אחת לשבע שנים, מטרתה להזכיר שהעולם שייך לקב"ה, והוא בוראו ומחדשו.

ב. **הרב קלישר** (ספר הברית, בהר) לעומת זאת סבר, שמטרת השמיטה לחדש צד אחר. עבודת השדה, וודאי בעבר בו לא היו מכונות משוכללות, כרוכה היתה בעבודה אינטנסיבית וזמן רב, ומנע מהחקלאי להתרכז גם בעניינים רוחניים. בזכות שנת השמיטה, יכול החקלאי להירגע מהעבודה, וללמוד תורה בנחת. ובלשונו, שם גם ציין מה יעשה מי שאינו מסוגל ללמוד:

"כי לא לעולם יהיו טרודים בעבודת האדמה לצורך החומר רק שנה אחת יהיה חופשי לנפשו. וכאשר יפרוק עול העבודה, יעסוק בתורה ובחכמה כי זה האושר האמיתי. ואנשים אשר לא יידעו ללמוד, יעסקו במלאכת חרש וחושב ובניין בתים והיכלות, למען גם זה לא יחסר מארץ ישראל."

בעקבות התורה העוסקת בענייני השמיטה, נעסוק השבוע בהלכות הקשורות למצווה זו. נפתח במחלוקת הראשונים, האם שמיטה נוהגת בזמן הזה או שמדובר במצווה ממידת חסידות בלבד. לאחר מכן נעבור למחלוקת האחרונים, האם יש לסמוך על היתר המכירה בו מוכרים את הקרקע לגוי, וכך למעשה מפקיעים את הקרקע מקדושתה ומאפשרים לעבוד בה בשנת השמיטה.

תוקף השמיטה

האם שמיטה נוהגת בזמן הזה? הגמרא במסכת ערכין (לב ע"א) כותבת, שכדי שהיובל (הנוהג פעם בחמישים שנה ובו משוחררים העבדים וחוזרות הקרקעות לבעליהם המקוריים) יחול צריך שני תנאים. **תנאי ראשון**, שרוב עם ישראל יהיה בארצו. **תנאי שני** נוסף על התנאי הראשון, שכל שבט ושבט ישכון בנחלתו, ולא שבט יהודה בנחלת בנימין, ובנימין בנחלת יהודה.

כאשר הגמרא בערכין מציבה את שני התנאים היא מתייחסת רק למצוות היובל, ובפשטות כך הבינו חכמים, שמצוות שביעית נוהגת מדאורייתא גם ללא קיום היובל. לעומת זאת, הגמרא במועד קטן (ב ע"ב) מביאה דברי רבי יהודה הנשיא הסובר שהיובל והשמיטה קשורים זה בזה, וכאשר לא נוהג יובל, גם שמיטה לא נוהגת מדאורייתא, אלא רק מדרבנן 'זכר לשביעית' המקורית.

מחלוקת הראשונים

נחלקו הראשונים כיצד להכריע במחלוקת זו:

א. דעת רוב הראשונים וביניהם **הרשב"א** (שו"ת ג, לב), **הר"ן** (גיטין לו ע"א), **הסמ"ג** (עשין קמח) ו**הטור** (יו"ד שלב), שהלכה כדעת רבי, ששמיטה בזמן הזה מדרבנן בלבד (ומשום כך יהיו עניינים שניתן להקל בהם כפי שנראה להלן). כפי שביאר הסמ"ג, הסיבה שפסקו כדעת רבי למרות שהוא דעת יחיד וחולק על חכמים היא, שבמספר סוגיות משמע שנקטו כמותו להלכה.

לדוגמא, הגמרא בגיטין (שם) כותבת שהלל הזקן תיקן 'פרוזבול', תקנה הקובעת שהחובות הכספיים האמורים להישמט בסוף שנת השמיטה - אינם נשמטים (עיין בדף לפרשת ראה שנה ה'). כפי שממשיכה הגמרא וכותבת, אם מצוות השמיטה הייתה בזמן הזה מדאורייתא, הלל לא יכול היה לבצע תקנה שתעקוף את ציווי התורה ותמנע שמיטת הכספים, אלא וודאי שלדעתו שמיטה מדרבנן.

ב. **הרמב"ן** (ספר הזכות גיטין יח ע"א) חלק וסבר, שהלכה כדעת חכמים ששביעית בזמן הזה מדאורייתא, שהרי יחיד ורבים הלכה כרבים. גם **הכסף משנה** (שמיטה ד, כה) הבין בדברי **הרמב"ם**, שעל אף שההלכה כדעת רבי, מכל מקום האיסור לעבוד את הקרקע בזמן הזה מדאורייתא, וכאשר רבי סבר ששביעית מדרבנן כוונתו רק לחלק מהעניינים, ולא לשמיטת הקרקע, ובלשונו:

"לפיכך נראה לומר דלעולם כרבי יהודה סובר רבינו, ולא קשיא, שהוא ז"ל מפרש הא דאמר רבי בשתי שמטות הכתוב מדבר אחת שמטת קרקעות, לא אשמטת קרקעות בשביעית קאמר, דההיא לעולם נהגה אף שלא בפני הבית, אלא ליובל קרי שמטת קרקעות שהרי השדות חוזרות לבעלים וכמבואר בדבריו."

ג. גישה שלישית המקילה ביותר, היא גישתו של **המאירי** (גיטין שם ד"ה ויש) שסבר, שהחובה לשמור שמיטה בזמן הזה היא ממידת חסידות בלבד. ראייה לדבריו הביא מדברי הגמרא הכותבת, שכאשר רבנן דבי רב אשי היו עושים פרוזבול, לא היו עושים אותו בצורה הלכתית טהורה עם דיינים בבית דין, והסיבה לכך היא שזה רק היה תזכורת לפרוזבול שנהג בימים עברו בו הייתה חובה.

להלכה

א. להלכה פסקו **השאלות דוד** (חידושים שביעית יט ע"א) **הרב קוק** (מבוא לשבת הארץ, ד) **החזון איש** (שביעית ג, ח) ורוב האחרונים, שההלכה כדעת רבי והראשונים הצועדים בעקבותיו. ומכיוון שראינו שלשיטתו לא מספיק שעם ישראל ישוב לארצו, אלא צריך גם לשכון בנחלתו, נראה שלפחות בזמן הקרוב עד שיבוא נביא ויחלק את עם ישראל לנחלותיו - תוקפה של השביעית מדרבנן בלבד.

ב. **הציץ אליעזר** (י, א) חלק וסבר, שעל אף שההלכה כדעת רבי ורוב הראשונים, מכל מקום די בתנאי שרוב עם ישראל ישכון בארצו, ואין צורך שהוא יישב בנחלתו. הוא טען, שכאשר הגמרא כותבת שלדעת רבי צריך שעם ישראל ישכון בנחלתו כדי שהמצווה תהיה מדאורייתא, כוונתה רק למצוות היובל, בה יש מצווה שכל אחד ישוב לנחלתו, ולא למצוות השמיטה (ועיין הערה¹).

¹ כמו כן כפי שראינו בעבר (קרח שנה ד'), **הציץ אליעזר** (שם) דייק מדברי **רבינו גרשום מאור הגולה** (ערכין לב ע"ב), שכאשר צריך רוב עם ישראל בארץ ישראל, אין הכוונה לרוב ממש, אלא די בשישים ריבוא (שש מאות אלף איש). בטעם הדבר נימק, שכמות כזו של אנשים כבר נקראת 'עם ישראל', משום כך לא צריך רוב ממש כדי להגדיר 'עם ישראל בארצו' (וכן כתב **הישועות מלכו** (תרומות א, כו)).

האם יש קניין לגוי

לאחר שראינו את המחלוקת מה תוקפה של השמיטה בזמן הזה, נעבור לשאלה השנייה, האם יש לסמוך על היתר המכירה בו רוצים למכור את הקרקע לגוי בארץ ישראל, וכך מאפשרים לעבוד בה גם בשמיטה. התוקף למכירה, מבוסס בין השאר על השאלה האם יש קניין לגוי להפקיע קדושה מארץ ישראל, מחלוקת בין רבה לרבי אלעזר בגמרא במסכת גיטין (מז ע"א).

רבי אלעזר סובר שיש קניין לגוי להפקיע את קדושת ארץ ישראל, ומשום כך אין חובה להפריש מעשרות מקרקע של גוי, וכן בשמיטה יהיה מותר לעבוד בה. לדעת רבה, גם גוי הקונה קרקע בארץ, אין לו את היכולת להפקיע את קדושתה ומשום כך בשנת השמיטה יהיה אסור לעבוד בה. להלכה פסק הרמב"ם (תרומות א, י) כדעתו, אלא שנחלקו האחרונים בהבנת כוונתו המדויקת:

א. **הבית יוסף** (אבקת רוכל סי' כד) הבין, שעל אף שהרמב"ם פסק כרבה שקדושת הארץ נשארת, דין זה נכון רק כאשר היהודי קונה מחדש את הקרקע מהגוי, שאז קדושת הארץ חלה מחדש, אבל כל עוד הקרקע שייכת לגוי - למעשה גם רבה (ובעקבותיו הרמב"ם) מודה לרבי אלעזר שלא חלה קדושת הארץ, ומותר לעבוד בה בשביעית, ובלשונו, בה מסופר שגזר חרם על האוסרים: "אחר שכתב החכם רבי משה מטראני אגרת זו השנית, ורצה לעשות מעשה כדבריו בשמיטה שעברה ומחו בידו, ובשמיטה זו הקשה רוחו ואימץ לבבו לעשות מעשה כדבריו, קמו כל חכמי העיר ועיינו בדברי הראשונים והאחרונים וראו שאין בהם ממש, הכריזו בבית כנסת בגזרת נידוי שכולם יפרישו תרומות מפירות הגוי שמרחן ישראל בשביעית."

כמו שכתבו אחרונים רבים שנקטו להלכה כבית יוסף (ובניהם הרב קוק, הגר"ש אויערבך והרב עובדיה), ישנו עוד סניף להקל בעניין זה בספר התרומה (ארץ ישראל, עמ' סג) שכתב, שהמחלוקת בין האמוראים קיימת רק במקרה בו השמיטה מדאורייתא, אך בזמן הזה שהשמיטה מדרבנן, לכל הדעות מועילה מכירה, כפי שכותבת הגמרא שמועילה מכירה בסוריא, שהשמיטה נהגת בה מדרבנן.

ב. כאמור בציטוט שהובא לעיל מדברי הבית יוסף, החכם עליו יצא הקצף הוא המבי"ט. בניגוד לבית יוסף סבר (שו"ת המב"ט א, שלו), שכאשר הרמב"ם פוסק כדעת רבה שגוי אינו יכול להפקיע קדושת ארץ ישראל, כוונתו גם למקרה בו הגוי מחזיק בקרקע, ולא רק למקרה בו קנה היהודי את הקרקע מחדש, משום כך לא תועיל מכירה של הקרקע לגוי, ובלשונו:

"ואם נתמרחו פירות על ידי ישראל אם יהיו חייבים בתרומות ומעשרות, כתבתי שהיו פטורים, וגם שהיה בהם דין שביעית, וכמו שהבאתי ראיות לזה. ועתה בשמיטה זו ראיתי את החכם הרב יוסף נר"ו שהיה מורה להפריש תרומה ומעשר ושלחתי לו וכתב דחיות על הראיות אשר כתבתי ואצלי הן דחיות כקש ואיני חושש להשיב על מה שטען עלי."

גם **החזון איש** (שביעית שם) צעד בדרך זו וכתב, שאין לפסוק כדעת ספר התרומה, שכאשר שביעית מדרבנן כולם מודים שניתן למכור את הקרקע. הוא כתב שלמרות ששביעית בזמן הזה מדרבנן ובאותה רמת חיוב לשטחי סוריא, מכל מקום אין להשוות בינה שיש בה מצב קבוע של קדושה מדרבנן, לארץ ישראל שרק בגלל סיבות צדדיות קדושתה מדרבנן.

לא תחנם

כאמור אם כן, לדעת רוב האחרונים במקרה בו ימכרו קרקע לגוי בשביעית 'בהיתר המכירה', המכירה תועיל כדי להפקיע את קדושת הארץ. פתרון זה יתיר לעשות עבודות בקרקע (גם אם לא עבודות מדאורייתא וכפי שסבר הרב עובדיה, אלא עבודות על ידי גוי מדרבנן וכדעת הרב קוק), וכן לסחור בפירות במחיר הגון, דבר שאסור לעשות בפירות הקדושים בקדושת שביעית.

החזון איש, מעבר לכך שחלק וסבר שמכירת קרקע לגוי איננה מועילה להפקיע את קדושתה (ומשום כך המכירה איננה מעלה או מורידה), טען בנוסף שיטנה בעיה עקרונית למכור קרקע לגוי, בעיית לא תחנם. כפי שראינו בעבר (וישלה שנה ב'), הגמרא במסכת עבודה זרה (כב ע"א) דורשת מהמילים 'לא תחנם' בפרשת ואתחנן שלושה איסורים, שאחד מהם הוא האיסור למכור קרקע לגוי.

משום כך כאשר סומכים על היתר המכירה, ובאים להימנע מעשיית איסורי דרבנן של עבודה בשמיטה, למעשה מוכרים קרקע לגוי ועוברים על איסור דאורייתא של לא תחנם, וכפי שתיאר זאת הנצי"ב (משיב דבר ב, נו) 'ברח מהזאב ופגע בו הארי'. המצדדים בהיתר המכירה, סברו שיש לדחות את טענת החזון איש במספר אופנים:

א. **דחייה ראשונה: הרב קוק** (משפט כהן, ס) **והרב פרנק** (הר צבי זרעים ב, מח) סברו, שכאשר התורה אוסרת למכור קרקע לגוי, כוונתה רק לקניין עולמי. לעומת זאת היתר המכירה מבוסס על כך שהמכירה זמנית, ולאחר שנת השמיטה הקרקע חוזרת ליהודי (בדומה למכירת חמץ לפני פסח לגוי, שמועילה למרות שבסוף הפסח מוסכם שהיהודי קונה את החמץ בחזרה).

ב. **דחייה שנייה: כפי שטען בספר ישועות מלכו** (יו"ד נה), איסור לא תחנם אינו רק אוסר שירותית למכור קרקע בארץ ישראל, אלא מטרתו למנוע מצב של התיישבות גויים בארץ ישראל. כאשר מאפשרים את היתר המכירה, לא זו בלבד שלא מחזקים את אחיזת הגויים בה, אלא מחלישים אותה, כיוון שמאפשרים לחקלאי היהודי להמשיך להתפרנס מחקלאות, ובלשונו:

"ויען כי כתב לי בעסק שמיטה האריך להתנהג שם, כי אם יחדלו מלעבוד תשם האדמה ולא יוכל להתקיים בארץ ישראל, והנה אמרתי בפשיטות שטוב להתיר למכור לנכרי ואף על פי שאסור ליתן ולמכור קרקע בארץ ישראל כיוון שהוא לטובת היישוב פשיטא דאין כאן איסור דלא תחנם בפרט כשמוכר על מנת להחזיר."

לא זו בלבד, במקרה בו בוחרים שלא להתבסס על היתר המכירה, אחד הפתרונות הוא להתבסס על קנייה של פירות וירקות מחקלאים ערבים. **הרב רימון** (שמיטה עמ' 287) בדק ומצא, שבשנת השמיטה עולה אחוז המכירות מחקלאים ערבים בכשלושים אחוז, כך שבכך שנמנעים מלהתבסס על היתר המכירה, למעשה מחזקים את אחיזתם בארץ.

עם כל זאת ולמרות ההיתרים, יש להוסיף שגם המתירים סוברים שבמצב אידאלי עדיף שכל עם ישראל ישבות בשמיטה וכדומה. אך במצב הקיים, בו הקנייה מערבים מחזקת אותם, ואי הסתמכות על היתר המכירה תפגע ביכולת החקלאים היהודים לשמור על קרקעותיהם ופרנסתם (למשל כי חותמים חוזה על אספקת סחורה לשנים רבות) - יש מקום לפעול על פי היתר זה.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...²

² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com